

Теорията за суверенитета на Жан Боден

Веселин Гръцманов

The theory of suverainty of Jean Bodin: Bodin was one of those writers whose political thinking developed under pressure of personal experience= The six books of Commonwealth was published in 1576 and more than any of his other works, reflects all the facets of his very varied experience. It is the work of a humanist who had conservative education. Bodin defining the commonwealth as the rightly ordered government of a number of families. He borrowed the method of investigation but he strongly reprehended the lack of regard for moral principles.

Key words: *sovereignty, despotic monarchy, royal monarchy, tyrannical monarchy, aristocratic state, commonwealth*

Жан Боден живее по времето на религиозните войни между протестанти и католици във Франция. Кървавият граждански конфликт от края на XVI век води до изтощение френския народ и изправя пред разпад френската феодална държава. Мнозина виждат изход от този конфликт в укрепването на отслабената монархическа институция. Централизирането на френската монархия трябвало да примири религиозните противоречия и да подсили държавата.

Създадена в тези условия, политическата философия на Жан Боден е новаторска. Характерологична особеност на средновековната политическа мисъл е търсенето на отговор на въпроса - „Кой е владетелят и какви са измеренията на неговата власт?“ Този въпрос е наследен от платоновата философия за идеалната държава. Платонизмът доминира средновековната политическа мисъл до Възраждането. Изчерпването на тази проблематика изправя мислители като Макиавели и Боден пред нерешените обществени противоречия и липсата на теоретично обяснение, как може да се преодолее кризата от разпада на феодалната държава. За опитен исторически наблюдател като Боден значението на личността на владетеля за качеството на обществените отношения е априорен факт. Този факт обаче не е достатъчен, за да се даде обяснение за кризите и кървавите конфликти, съпътстващи общественото развитие. Дори и в условията на просветено управление подобни кризи разтърсват континента. Очевидно причините за тях са обективни и се коренят в обществено-политическите и икономическите условия. Личността на владетеля не може да бъде абсолютизирана, като фактор за просперитет. Боден задава въпроса по друг начин – „Каква е държавата и как тя е структурирана?“ Това е смисловно нова научна позиция, налагаща активно ангажиране на политическата теория с актуалните проблеми на обществата.

Той отхвърля и възгледа на Платон за идеализирането на управлението и държавата. Рационалните задачи на властта налагат трезва оценка за възможно постижимото и за илюзорното. Правовото управление е единствен гарант за отстояване на естествените права на човек. Боден оприличава структурата на държавата с тази на човека. Подобно на него и тя е изградена от материално тяло, задвижвано по силата на съответни закони. В същото време в това тяло са налице и духовни пространства, осмислени от морални цели. При своето възникване държавите трябва да гарантират на хората, живеещи в тях материални условия за нормален живот, сигурност, икономическо развитие и т.н. При наличието на тази подсиуреност държавата според Боден трябва да изпълнява и други функции, свързани най-вече с духовността - религиозни, културни, просветни ангажименти. В този смисъл целите на държавата надхвърлят материалното битие, а начинът за тяхното реализиране е рационален. Политиката, като специфична дейност, съпътстваща осъществяването на целите на държавата също е рационална дейност, подчинена на морални императиви. Концепция противоположна на

модерният по това време възглед на Макиавели за изчистване на целите на управлението от морални съображения.

Крахът на средновековната църква отключва забранени врати за научно изследване. За Боден политическата наука не просто трябва да изучава технологията и механизмите на властта и държавата. Нейната задача е свързана с дълбочинното анализиране на процесите по повод учредяването и упражняването на властта, без влияние от теологията. За целта той изработва метод за изследване на политическите проблеми, съобразен с моралните принципи, установили се като социални ценности през Възраждането. Този метод изучава редът в човешките общества. Според него общественият ред може да бъде изучен ако бъдат изучени естествените причини и основания на които той се крепи.

Боден следва аристотеловото разбиране, че държавата не може да е индивидуалистична. Тя трябва да е съградена върху идеята за отстояване на общия интерес при управлението. Носител на този общ интерес е семейството. То е използвано като отправна точка при интерпретирането на политическата проблематика от Боден. Цел на държавата е управление посредством правото. Правото като регулатор дава етичния критерий за справедливо управление, което отличава цивилизованите от „разбойническите общества“. Макар последните също да обладават общи интереси тези интереси не произтичат от справедливостта. Тираничните държави заличават естествените права и подриват божественото право. Съставните части на държавата според Боден са отделните домакинства, които функционират, реализирайки индивидуалния си интерес. Държавата съществува в името на общия интерес на тези единици. Върховната власт е волята и силата, осъществяваща това обединение.

От семейството, като основна социална единица той извежда фигурата на владетелят /баща/. Владетелят, организатор на обществения живот. Тази патерналистична концепция също не е оригинална. Тя е позната от Античността. Боден обаче и придава нов смисъл, като я тълкува през призмата на необходимостта от централизация на властта във Франция. Неговата интерпретация не изисква установяването на тиранична или теократична монархия. Тя утвърждава светския характер на една рационална монархическа институция. Жан Боден разработва теорията за светската монархия. Тази монархия трябва да реализира общодържавните интереси, чрез централизация на управлението и съсредоточаването му в едни ръце.

Най-значимите творби на Боден, посветени на проблемите на държавата - „Метод за лесно изучаване на историята“ и „Шест книги за републиката“, са взаимно свързани. В „Метод за лесно изучаване на историята“ Боден обосновава теорията за географският детерминизъм на обществата и държавите, която впоследствие ще бъде използвана и доразвита от Шарл Монтескьо в „За духа на законите“.

Същността на тази теория се заключава в аналогичното съотнасяне между климатичните условия и средата на живот, спрямо общественото-политическите тенденции и държавно-правните модели. Според Боден съществуват три климатични зони, които съответстват на три типа държавно управление. Освен тях той акцентира и върху геополитическите тенденции, свързани с разрастването или упадъка на държавите. Неговият общ извод е че суровите условия на живот в северните географски райони, правят така, че от север на юг вървят военните експанзии, докато от юг на север върви културно и политическо влияние. Този геополитически възглед след Боден и Монтескьо ще бъде продължен и от Арнолд Тойнби в „Изследване на историята“. Той ще стане основа за геополитическите аналитични разработки на съвременните политологични школи. Според Боден средиземноморската цивилизация на Гърция и Рим попада в средната географска зона от света. В тази географска зона се раждат законите, правото, диалектиката,

изкуствата и политиката. Държавите, формирани в тази зона са държави на разума, в противовес на ориенталския мистицизъм и религиозност на юга и военна сила на севера.

Теорията за географския детерминизъм на обществата и политиката намира и негативна интерпретация в расовите теории на XIX и XX век. Подобно негативно съдържание обаче в учението на Боден не може да бъде открито. Последващите интерпретации на неговите идеи са спекулативни и безпочвени.

Фундаменталният труд на Жан Боден е „Шест книги за републиката“. В тази творба анализът е фиксиран върху ситуацията във Франция. Важно е да уточним, че смисълът на термина република от заглавието съвпада със съдържанието на термина държава. Ограничителният смисъл, произтичащ от буквалния превод на република - «общо управление» не дава пълнота на историческото тълкуване за това понятие.

В този трактат Боден търси основанията за възникване на държавата. Връзката на държавата с правните норми, които регулират отношенията в нея и нейното устройство, също са важна част от изследването. Трактатът съдържа подробна квалификация на правните норми, утвърждаващи монархическото управление, както и обзор на устройството на монархическата държава.

За Боден „Държавата е осъществяване на суверенната власт и справедливо управление на множество семейства“. Държавата обединява тези семейства в единно тяло. Това обединение не е случайно, но не е и вечно. То е резултат от съзнателен съюз, осъществен чрез договор за присъствие в него. Не простата аритметична бройка на населението, формира държавата, а съзнателната индивидуална воля за участие в съюза „под единната суверенна власт“. В този смисъл суверенната власт е истинската основа, на която се опира държавната структура. Следователно с понятието суверенитет са свързани законодателната дейност, правораздаването и управлението.

От друга страна Боден акцентира върху субективната реализация на суверенитета в условията на централизирана монархия. Суверенитетът е върховно право на монарха да се управляват държавните дела, без никой друг да има правото да върши това. Субектът носител на суверенитета е суверена.

Боден е с ясното историческо разбиране, че са възможни и съществуват множество варианти на осъществяване на суверенната власт от гледна точка на броя на участниците в управлението. В този смисъл историята познава монархията, като вариант на държавно управление, в който носителът на суверенитета е един субект. Този вариант според Боден също има множество подварианти. Съществува вариант за изборност на монарсите, съмонархическо управление, споделено управление със законодателните събрания и т.н.

Друг основен модел на суверенното управление, описан в „Шест книги за републиката“ е колегиалното реализиране на властта /многоцарствие/, наричано от Боден аристократическо.

Последният вариант на държавно управление - демокрацията е реализиран чрез съвместното участие на гражданите на една държава, като носители на суверенната власт. Боден е открито пристрастен към централизираното монархическо управление. За да се изпълни такъв тип управление, трябва да са налице пет основни характеристики на суверенитета.

На първо място суверенитетът е неделим. Той е присъщ на монархическата институция, която не може да го споделя с народа, с друга организация или с чужда държава.

Суверенитетът не може да се упражнява на ротационен принцип, той няма мандатен характер. Според тази характеристика всички познати феодални форми на държавно управление, трябва да бъдат преосмислени, от гледна точка на централизацията на държавата.

Следващата характеристика на суверенитета е неговото постоянно осъществяване и непрекъснатост. Чрез нея се подсилва идеята за неделимост на суверенната власт и това допълнително спомага за осъществяване на държавна централизация.

Суверенитетът не може да се отстъпва на други лица, нито временно, нито постоянно, така както векове наред патримониалната структура на феодалната държава е фрагментирала държавите в Европа. В средновековните учения за властта суверен на властта е земният монарх, получил правото да властва по силата на теократичната концепция, като я наследява и отдава по кръвна линия. В рамките на това разбиране за суверенната монархическа власт са се включвали цял набор от правомощия и задължения. Монархическият суверенитет е израз на неделимостта на властта. Тя обаче може да бъде споделяна и предоставяна на близък кръг, образуващ управляващото аристократично съсловие. Връзката между монархическата предоставена власт и феодалът, на когото тя е предоставена, има дарствен характер. Според Боден тази концепция е изживяла времето си и трябва да бъде коригирана. Той търси регламентация на задълженията, произтичащи от дарствения акт на правото да се управлява. Това е обяснимо с оглед на икономическата криза и явното нефункциониране на управлението от този период. Според патримониалната концепция властта има божествен произход и носи белезите на материално наследство, което преминава от поколение в поколение, като завещание или дарение. Перманентното реализиране на суверенитета изключва идеята за преемстване на части от суверенната власт. Тази новаторска теза пренарежда патримониалната концепция и почти я обезсмисля, подготвяйки полето на политическата мисъл за следващите идеи.

Друга съществена характеристика на суверенитета е неговата неограниченост. Суверенната власт е абсолютна. Никой закон не може да ограничи суверенният монарх в неговите действия. Тази характеристика води до необходимостта от дефиниране на субекта, обладаващ властта в държавата. Върховната държавна власт или държавен суверенитет е израз на необходимостта материалните и духовни блага в една държава да бъдат стопанисвани в името на общото благо и устойчивото съществуване. Върховната власт има смисъл ако гарантира интереса и благата на общността. Концепцията на Боден за суверенитета в държавата е свързана разбира се с монархизма, но в нея се съдържат редица рационални идеи. Най-съществената от тях е възможността суверенът да издава законите в държавата, но да бъде ограничен и ръководен в тази дейност от божествените и естествените закони. Рационалната идея в концепцията на Боден се съдържа в йерархизирането на законодателната дейност. Според Боден на върха на йерархията остава монархическата институция. Тя притежава суверенното право да управлява чрез издаване на закони. Това по същество е реставриране на идеята на принципата от времената на Римската империя, за върховенство на императорското право в държавата. Към правото на суверена да предлага законите е прибавено, по силата на самите закони и правото му върху териториалната цялост на държавата. Така, абсолютните монарси получават най-важните правомощия, свързани с данъците, правораздаването и войската. По-късно, по време на буржоазните революции, с появата на необходимостта от приобщаване на градското съсловие в управлението на държавата, идеята за суверенитета, ще бъде преформулирана като народен суверенитет, но законодателната дейност, като сърцевина на суверенната власт, ще се запази.

Все пак Боден открива възможност за коректив на суверенната монархическа власт. За такъв коректив той счита естествените и божествените закони, които стоят над всеки земен писан закон. От тази гледна точка учението му не е теократично, а светско. Въздигането на принципите на естественото право, свързани със собствеността и неотменимите човешки права, като върховен критерии, който дори

суверенната монархическа институция не може да пренебрегне е новаторски възглед по отношение на правото. Естествените права са тези фактори, които според Боден биха ограничили монархическото управление в случаите, когато то нарушава тяхното принципно съдържание. Тук освен суверенитета е загатната идеята за правото на съпротива срещу тираничното управление. От друга страна, подчинявайки суверенната воля на монарха на божественото право, Боден обвързва светската власт с позитивния каноничен текст, а не с религиозната мистика и догми.

Важна характеристика на суверенитета е неговият светски характер. Теоретичният опит на Боден го кара да признае, че в исторически план и в настоящето, съществуват варианти на държавно устройство, при които суверенната власт принадлежи на всички граждани. Неговите предпочитания обаче остават на страната на светската монархия.

Въз основа на тази последна характеристика на суверенитета Боден обобщава четири възможни типа държавно устройство. Монархия, при която суверенната власт принадлежи изцяло на един човек. Аристокрация, при която суверенитетът се реализира от малка прослойка управляващи. Демокрация, при която суверенитетът се реализира с участието на всички равноправни граждани на държавата. Четвъртият вариант на държавно устройство – анархията, е по същество липса на държава.

Суверенитетът, като единна и неделима власт се проявява във времето и пространството. Действието на суверенитета в пространството изисква консолидация и наличие на йерархична административна структура на държавата. Нещо което феодалната изостанала държава не може да реализира. Законодателната дейност, правораздаването и управлението, също трябва да бъдат йерархично структурирани, като върхът на всяка от тези структури съпада с монархическата институция. Така тя концентрира в себе си всички правомощия, произтичащи от суверенитета. Йерархизирането на суверенната власт в абсолютната монархия във всяка отделна област от нейното реализиране има за цел да разтовари непосилната тежест от плещите на един човек. За реализирането на подобно йерархично управление са необходими финансова независимост и концентрация на ресурсите в държавата. Абсолютна монархия без данъчна централизация е невъзможна. От тази гледна точка теорията на Боден за суверенитета отрича феодалната раздробеност на френската държава.

Макар и пристрастен към монархическото управление Боден анализира и другите форми на държавно устройство. Според него аристокрацията и демокрацията могат да бъдат реализирани, както чрез законодателен орган, така и чрез избор на едноличен мандатен управител. В тези случаи, за да бъде спазен принципът за неделимост на суверенната власт, аристократическата прослойка или народът постоянно трябва да контролират дейността на законодателното събрание и изборният управител на държавата.

В тези си разсъждения Боден достига до идеята за отговорното управление. Така той извежда друга важна характеристика на суверенитета – неговите контролни функции. Тези контролни функции произтичат от йерархичната същност на държавното управление. Съответствието между суверенната воля и практическата реализация на управлението, законодателството и правораздаването е невъзможно без механизми за контрол и регламентиране на отговорностите.

Неограниченият характер на върховната суверенна власт се изразява във възможността да бъдат създавани всякакви закони от монархическата институция, без оглед на външно влияние и въздействие. Тук единствен коректив според Боден може да бъде съображението те да не влизат в противоречие с божествените закони и естествените права на поданиците. Правото на живот, неприкосновената частна собственост, свободата на словото и придвижването, остават според разбирането на Боден неприкосновена територия на личността.

Учението му е едно от първите, сложили начало на буржуазното разбиране за общественото устройство и фундаменталните граждански права. Афоризмът му признава, че имущественото неравенство произтича от извеждането на собствеността като върховна ценност. Според него обаче в това неравенство се съдържа гравивна енергия за икономическо развитие на държавата. Крайните форми на икономическо неравенство са осъдителни. В този смисъл е интерпретацията на Боден на данъчната система и участието на гражданите в определянето на данъците в държавата. Той констатира възможността държавата също да бъде субект на стопанския живот и самата тя да притежава собственост. Обикновено това са общи ресурси, които следва да бъдат управлявани в интерес на общността и с нейно участие. Това е особен вид субективна публична собственост, съществуването на която е свързано също с идеята за централизация на властта в ръцете на монарха. В този случай не бихме могли да разглеждаме тази възможност като публична собственост, управлявана от централната власт в интерес на общото благо. Трактовата на Боден и придава индивидуален характер. Той много добре съзнава колективната неотговорност при стопанисването на общите дела: „Обичайно се наблюдава, че всеки пренебрегва общите дела, ако от тях не може да извлече полза за себе си”. Това практическо наблюдение, води до констатацията, че утопичните проекти за колективизация на социалния живот са вредни и несъстоятелни. Още повече, че те ограничават и „други естествени права, като свободата на словото, икономическата инициатива и свободата на придвижването. Посегателството срещу тези естествени права е акт на тиранично управление и основание за съпротива срещу подобна власт.

Еволюционист и етатист в своите позиции Боден успява да прокара чрез своите идеи редица, привидно противоречащи си възгледи и да ги лансира в реалната политика. Най-важният от които е идеята за силна централизирана монархия, наложена с концепцията за суверенитета. Той оправдава тази идея с просветеният характер на подобно управление. От друга страна той е радетел за интересите на третото съсловие. В това отношение включването на естествените права на гражданите като коректив на разбирането за суверенитета се оказва особено ефективна идея за едно бъдещо буржоазно конституционно устройство. Така смесената дуалистична държава на Средновековието, създадена по модела божие и земното царство може лесно да бъде заменена с унитарна централизирана монархия, притежаваща механизми за контрол и споделени отговорности.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Jean Bodin, Six books of the comonwelth, Basil Blackwell Oxford
- [2] Дачев, Л., История на политическите и правни учения, С. 2000г.

За контакти:

ас. Веселин Гръцманов, Катедра “Публичноправни науки”, Юридически факултет, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 0898156340, e-mail jewelvesso@yahoo.com

Докладът е рецензиран.